судді розповсюджується дія Закону України «Про державну службу». Закон окремими статтями визначає основні права і обов'язки державних службовців, порядок проходження державної служби, порядок припинення державної служби, порядок кар'єрного росту, матеріальне та соціально-побутове забезпечення державних службовців, відповідальність за порушення законодавства про державну службу. Всі ці положення є загальними для державних службовців і не наділяють помічника судді окремим правовим статусом, окрім особливостей проходження патронатної служби (без конкурсний добір, можливість звільнення разом з керівником - суддею).

Типова посадова інструкція детально визначає загальні положення про посаду помічника судді, основні права, завдання, обов'язки та відповідальність помічника судді. Цей документ має бути замінений Положенням про помічника судді.

Проаналізувавши законодавство можна зробити висновок, що помічник судді немає окремого правового статусу, а має статус державного службовця.

2.2.2. Кваліфікаційні вимоги та порядок добору помічників суддів загальних судів

Кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду помічників суддів судів загальної юрисдикції встановлені частиною 2 статті 151 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року. Відповідно до положень даної статті помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Для помічників суддів Верховного Суду України встановлено додаткову вимогу – наявність стажу роботи в галузі права не менше трьох років. Тобто для помічників суддів місцевих, апеляційних і вищих спеціалізованих судів досвіду роботи в галузі права не вимагається.

Поняття **громадянства України** визначається у статті 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року N 2235-III[39] як правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Громадянин України - особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Одним із принципів громадянства України є принцип єдиного громадянства, який виключає можливість існування громадянства

39 Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року N 2235-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 2001. - N 13. - ст.65

адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Іншим важливим принципом громадянства України є принцип неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя.

Відповідно до статті 3 зазначеного Закону громадянами України є: (1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; (2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав; (3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; (4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України.

Відповідно до статті 5 зазначеного Закону громадянство України підтверджується наступними документами: (1) паспортом громадянина України; (2) свідоцтвом про належність до громадянства України; (3) паспортом громадянина України для виїзду за кордон; (4) тимчасовим посвідченням громадянина України; (5) проїзним документом дитини; (6) дипломатичним паспортом; (7) службовим паспортом; (8) посвідченням особи моряка; (9) посвідченням члена екіпажу; (10) посвідченням особи на повернення в Україну.

Іншою вимогою до кандидата на посаду помічника судді є наявність **вищої юридичної освіти**. Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року N 2984-III[40] вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям

40 Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року N 2984-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. - N 20. - Ст.134

певної кваліфікації за підсумками державної атестації. До структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні. В Україні існують наступні освітні рівні: (1) неповна вища освіта; (2) базова вища освіта; (3) повна вища освіта. Також встановлено наступні освітньо-кваліфікаційні рівні: (а) молодший спеціаліст; (б) бакалавр; (в) спеціаліст, магістр. У вищих навчальних закладах підготовка за напрямами і спеціальностями фахівців всіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. При цьому освітньому рівню неповної вищої освіти відповідає освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, базовій вищій освіті – бакалавра і повної вищої освіти – спеціаліст або магістр. Відповідно до статті 9 згаданого Закону встановлюються такі види документів, які засвідчують здобуття особою вищої освіти та кваліфікації за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями: диплом молодшого спеціаліста; диплом бакалавра; диплом спеціаліста; диплом магістра.

Слід зауважити, що закон про судоустрій не визначає який саме освітньо-кваліфікаційний рівень повинен мати кандидат на посаду помічника судді. Тобто якщо трактувати закон широко, то це може бути, як особа з освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, так і магістра. Очевидно, що у Положенні про помічника судді Рада суддів України має уточнити дане положення закону.

Крім цього варто звернути увагу на те, що чинне законодавство не містить поняття «юридична освіта». Перелік спеціальностей за якими здійснюється підготовка фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями встановлюється Кабінетом міністрів України. Зокрема Постановою Кабінету міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719 **«**Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра»[41] та Постановою Кабінету міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра»[42] передбачена така галузь як «Право», до якої належать такі

---

41 Постанова Кабінету міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» // Офіційний вісник України від 25.12.2006 - 2006 р., № 50, стор. 160, стаття 3333, код акту 38153/2006

42 Постанова Кабінету міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» // Офіційний вісник України від 13.09.2010 - 2010 р., № 67, стор. 26, стаття 2406, код акту 52638/2010

спеціальності: право (за галузями), правоохоронна діяльність (тільки для спеціалістів і магістрів) та правознавство (спеціальність, за якою здійснюється підготовка професіоналів за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, магістра з присвоєнням кваліфікації вчителя або викладача вищого навчального закладу, за умови виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної програми підготовки відповідно до галузевого стандарту педагогічної освіти). Таким чином можна зробити висновок, що до юридичної освіти можуть належати усі три з перелічених спеціальності. Оскільки закон про судоустрій не вказує, які саме спеціальності повинні мати помічники суддів, дане положення має знайти своє відображення у Положенні про помічника судді. Тим більше, що такі вимоги вже конкретизовані у поки що чинній Типовій посадовій інструкції помічника судді місцевого загального суду.

Так, відповідно до Типової посадової інструкції помічника судді місцевого загального суду, що була затверджена Державною судовою адміністрацією України на підставі закону про судоустрій 2002 року, на посаду помічника суду призначалися особи, які мають повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» з освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, стаж роботи на державній службі в судових органах України не менше 2 років або загальний стаж роботи за фахом не менше 3 років. Окремими були вимоги до помічника голови суду, які були дещо вищими у порівнянні з вимогами помічника судді. Так, на посаду помічника голови призначалася особа, яка мала повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» з освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, стаж роботи за фахом на державній службі в органах судової влади мав бути не менше 3 років або загальний стаж роботи за фахом не менше 5 років. Процедура призначення і порядок підпорядкування по службі були такими ж як і для помічника судді. Вимоги до кандидатів на посаду помічника заступника голови місцевого загального суду, також як і перелік завдань та обов'язків і прав були такими ж як і для помічника судді. Відповідно ж до нового закону, достатньо просто мати вищу юридичну освіту, будь-яких вимог щодо стажу роботи в галузі права, крім як для помічників суддів Верховного Суду України не передбачено. Таким чином вимоги до кандидатів на посаду помічника судді відповідно до нового закону є менш суворими.

Однак, на нашу думку, наявність менш суворих вимог не можна вважати великою проблемою, оскільки на практиці, в умовах великого рівня плинності кадрів в окремих регіонах, вимог щодо рівня освіти та досвіду роботи за фахом не завжди дотримувалися. Так, в окремих випадках на посаду помічника призначаються особи, які не мають досвіду роботи або мають не повну юридичну освіту та продовжують навчання заочно. Така практика носить винятковий характер і має місце в місця, де дійсно існують

реальні проблеми з кадровим забезпеченням судів. Але не дивлячись на це помічники вдало виконували покладені на них обов'язки.

Знання державної мови має перевірятися перед прийняттям на роботу помічником судді. Однак, залишається питання, яке також має бути відображене в Положенні про помічника судді: хто і яким чином має перевіряти знання державної мови кандидатом на посаду. Адже добір здійснюється безпосередньо суддею, до функцій якого не входить перевірка знань державної мови помічником чи іншим співробітником суду. Оскільки помічник судді підпорядковується безпосередньо судді лише у питаннях підготовки справ до розгляду, а призначається та звільняється з посади керівником апарату, який також відповідає за кадрове та фінансове забезпечення помічника, то, на нашу думку, перевірку знання державної мови має здійснювати керівник апарату суду. Керівник апарату може робити це у той же спосіб, як і при проведенні конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців в апараті суду. Керівник апарату також має слідкувати, щоб кандидат на посаду помічника судді відповідав іншим вимогам та дотримувався обмежень, передбачених законом про державну службу.

Додатково до вимог, передбачених законом про судоустрій, кандидати на посаду помічника судді повинні також відповідати і вимогам, встановленим Законом України «Про державну службу», оскільки відповідно до частини 3 статті 151 закону про судоустрій на помічників розповсюджується дія закону про державну службу. Законом України «Про державну службу» встановлені спеціальні обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу. Відповідно до статті 12 цього Закону не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які:

- визнані у встановленому порядку недієздатними;
- мають судимість, що є несумісною із зайняттям посади;
- у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі особам, які є їх близькими родичами чи свояками;
- в інших випадках, встановлених законами України.

Очевидно, що ці обмеження мають поширюватися і на помічників суддів, про які вони мають бути попереджені перед зайняттям цієї посади.

Свої особливості має процедура добору помічника судді, яка відрізняється від тієї, що існувала до прийняття нового закону про судоустрій. Якщо раніше добір помічника здійснювався за загальними правилами державної служби, то відповідно до частини 4 статті 151 нового закону суддя самостійно здійснює добір помічника і направляє подання керівнику апарату суду про призначення та звільнення з посади помічника.

На нашу думку доцільно розділити функції судді при доборі помічника судді і керівника апарату. Основним завданням судді є відправлення правосуддя. Рекомендації Рад Європи та й українські концепції реформування правосуддя неодноразово наголошували на необхідності позбавлення суддів від невластивих їм функцій. До речі, введення посади помічника судді і було одним з таких кроків. Однак, при доборі помічника суддя має витрачати свій час на пошук та оцінку особи, яку він хоче мати своїм помічником. Ми можемо погодитися з тим, що суддя може здійснювати оцінку наявності у особи тих знань і навичок, які потребує суддя для свого помічника. Суддя також може звертати увагу на особистісні та психологічні особливості особи, яка претендує на посаду помічника. Але не більше цього. Решту завдань, пов'язаних з добором помічника має виконувати керівник апарату суду, який відповідно до частини 2 статті 149 закону про судоустрій несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, а значить і за помічника судді. У зв'язку з цим, керівник апарату має забезпечити пошук кандидатур на посаду помічника судді, перевірку їх відповідності вимогам, передбаченим законом про судоустрій та про державну службу (громадянство, освіта, судимість тощо) за тією ж процедурою, яка стосується співробітників апарату суду – державних службовців. Однак, замість проведення конкурсу як для державних службовців, кандидат на посаду помічника судді проходить співбесіду з суддею, який вирішує чи підходить ця особа вимогам, встановленим суддею, чи ні. Суддя може і сам підібрати кандидатуру помічника, однак, керівник апарату зобов'язаний перевірити відповідність формальним вимогам до державних службовців, адже за кадрове забезпечення, а значить і за проходження державної служби в суді відповідає саме керівник апарату, який, до речі, і призначає промінчика на посаду за поданням судді. Форма подання на призначення помічника судді має бути розроблена керівником апарату суду.

Слід зауважити, що наведена процедура добору помічника судді в умовах нового закону є лише нашим баченням того, як це може відбуватися. Формально, така процедура має бути встановлена або Радою суддів в Положенні про помічника судді або іншим нормативно-правовим актом Державної судової адміністрації.

2.2.3. Основні завдання та обов'язки помічника судді

Перш ніж розглядати питання завдань та обов'язків помічника судді важливим буде ще раз нагадати про вкрай недосконале правове